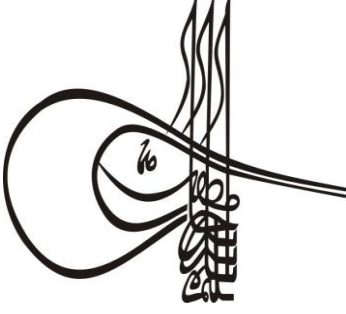

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/16, p. 511-530

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12025>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI'DA SEBEBİ MEÇHUL OLAN KULELİ VAKASI'NIN TARİHİ ARKA PLANI HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

*Yasin YILMAZ**

ÖZET

Türk siyasi tarihinde özellikle Osmanlı Devleti'nde darbeler bir gelenek haline gelmiştir. Devlet yapısında yapılan değişiklikler ile çıkarlarına ters düşen gruplar, yönetimde olanları etkisiz hale getirmek için isyan ya da darbe yolunu seçmişlerdir. Osmanlı tarihinin özellikle 18. ve 19. yüzyıllarında daha sık görülen bu müdahaleler, Türk siyasi kültürünün bir geleneği olarak görülmüştür. Ancak yapılan her isyan ya da darbe Türk siyasi hayatında tamiri mümkün olmayan ya da zor olan yıkıcı, acı ve kalıcı izler bırakmıştır. Hakikatte hangi şekilde olursa olsun halkı temsil eden meşru yönetimleri, hukuk dışı yollarla yıkarak halkı temsil etmeyen kişi ya da grupların iş başına gelmesi kabul edilemez.

Türk siyasi tarihinde henüz gerçek mahiyeti belirlenemeyen darbe girişimlerinden birisi de Kuleli Vak'ası'dır. Darbe hareketi, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gayrimüslimlere eşit vatandaşlık haklarının verilmesi üzerine Abdülmecid yönetimini tahttan indirmek için planlanmıştır. Askeri erkan, ilmiye sınıfı ve yönetimde farklı görevlerde olanlardan oluşan bir grup amaçlarına ulaşmak için gizli bir cemiyet kurmuşlar, gerçekleştirmek istedikleri hareketin (darbe/isyan), nasıl uygulanacağı yani aksiyonel durumunu Kılıç Ali Paşa Camii'nde görüşürken yakalanmışlardır. 41 kişiden oluşan cemiyet üyeleri Kuleli Kışlasına getirilmiş ve bu kişilerin mahkemelerinin yapılması için özel mahkeme kurulmuştur. Tek tek ve yüz yüze yapılan sorgulama sonunda 41 kişilik cemiyet üyelerine, görev, yetki ve sorumluluklarına göre farklı farklı cezalar verilmiştir. Birinci grupta olanlar yani darbenin kurmay heyeti siyaseten idamla, ikinci grupta olan 13 kişi ömür boyu kürek, üçüncü ve dördüncü grupta olanlar ise hapis ve tart gibi daha hafif cezalara çarptırılmışlardır. Ancak darbe girişimi planlama aşamasında olup, harekete geçememelerinden dolayı idam kararı verilenlerin cezası küreğe, kürek cezası ise kalebentliğe çevrilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuleli, Abdülmecid, Şeyh Ahmet, Tanzimat, Islahat Fermanı, Darbe.

* Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, El-mek: yasinyil_63@hotmail.com

SOME CONSIDERATIONS ON THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE KULELI EVENT IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

Ottoman Empire. The powers have chosen either revolt or coup in order to make the administration ineffective when the amendments of the state structure become incompatible with their interest. These interventions were seen in 18th and 19th centuries in the Ottoman Empire and they have been considered as tradition of the Turkish political culture. Each revolt or coup, however, has left disruptive, very painful and permanent marks in the Turkish political life.

One of the attempted-coups in the Turkish political history is Kuleli Event whose true nature is still remained unknown. This coup attempt was planned for the dethronement of the administration of Abdul Majid upon the decision of equal civil rights for the non-Muslims in the Tanzimat and Edict Reforms. A group of people consists of the soldiers, scholars and the personnel who were in the administrative positions founded a community and they were arrested while they were having meeting and planning the actual situation of their attempt. The total 41 members of this community were brought to Kuleli Barracks and special court was established to judge them. Based on the individual and face to face judgment, the members of group were sentenced according to their responsibility, ranks and duties.

STRUCTURED ABSTRACT

INTRDOCUTION

Throughout the history, with the existence of politics, administrators have tried to add new values and systems into their practices, in order to governing the public as well as sound grounds. These practices were sometimes due to the necessity and sometimes the assurance of the people in the power for their own future. In every century, within the historical process, a popular system had been emerged. However, there has also been a firm opposition to these emerging systems.

Within the popular system of each period based on conflict of interest, the opposing unhappy groups with the administration were emerged. These groups, also called opposition groups, seized the armed forces with their political positions and tried to oppose those who have control and to bring them down from power. Therefore, if "the political power is changed suddenly in unexpected and by violent physical force based on the threat of movement or difficulty and with the exception of the procedures stated in the law or accepted as normal". (Demirel, 2011, 14). The coup is a social event that have a great influence on the political, social and economic areas of the states. It is not right to link the emergence of the coup to a single cause. Because the combination of different social and political events and some other factors have brought

together the great sculptor who caused change or destruction in the society. (Erdoğan, 2006, 48).

There have been numerous coups / revolt attempts as a manifestation of dissatisfaction in the Ottoman State too. When the Ottomans, especially during periods of fall and retreat, the changes and renewal movements for the liberation of the state were cut off because they were against the interests of some circles. In fact, the sultans who tried to think the future of state by considering changes an innovative way, they have lost their thrones and their lives. Starting from the period when the state was strong, with the increase of military influence over the administration, the relation among the military-bureaucracy and politics were out of the necessary boundaries and intervened with illegal methods against the existing administration and these interventions started to be seen more frequently in the 19th century

Even Today, the biggest problems is the military-civilian relations in the societies where democracy culture is not fully developed . Because in these societies, there is no unity neither in the society nor in public institutions about how the administration will be formed. For this reason, the state administration in these countries has displayed a shaky appearance. (Akıncı, 2013, 40)

Yavuz Sultan Selim seized power in Anatolia with a counter-act that he initiated (7th Safer 918/24 April 1512), in order to prevent the spreading the policy of Shia by the Safavid sovereignty Shah Ismail from reacting to the propagating dangerous movements in the east due to the his father's aging and not taking reacting against Safavids'. After this period, as a sign of dissatisfaction in the Ottoman Empire, coup motions became a tradition and even continued in the Turkish Republic.

One can easily say that the main figure of change and development innovative way in the Ottoman Empire due to III. Selim who aimed to change and innovate in both the army and the bureaucracy upon the progress of Europe in many areas. In this direction, he tried to reach the old power of the state by reestablishing the distorted and hindered Ottoman political, military and social systems by considering reform ideas with strong will and determination in accordance with the understanding of the time. (Yücel-Sevim, 1992, IV / 160-167) Sultan III. Selim made a series of changes in military known as the name of Nizam-ı Cedîd, III. Selim, made reforms in administration, commercial, social and political life and brought a dynamism to the structure of the state. However, Yeniçeriler, who were closed to changes and reforms and wants to keep their orders, revolts under the leadership of Kabakçı Mustafa. They had removed Sultan Selim III from the throne on 29th May 1807 and they also killed on 28 July 1808.

Sultan who initiated the change in Ottoman was II. Genc Osman (Young Osman). After he throned to the Ottoman Empire, He reforms ideas was come to known by the soldiers and Scholars. After that the revolts by the leadership of the soldiers and strengthened with the participation of scholars. II. Osman was taken to the Yedikule dungeons by rebels and was killed.

One of the coup attempts in the Ottoman Empire was the Kuleli Event, which was prevented by receiving news, while still in the planning phase. In this study, We will try to address the cause and consequences of Kuleli's Event which is still being unknown by focusing on the historical background of this movement.

THE AIM OF STUDY

The aim of this study is to reveal the historical background of the Kuleli's Event which was one of the rebellion / rebellion / coup that became tradition in the Ottoman Empire by using the historical evidences and documents. In this respect, both the case records of the courts and the newspaper reports and written works of that period will be used.

CONCEPTUAL FRAMEWORK:

Taking into account the main arguments of the coup or revolts, starting from Ottoman time and continued in Turkey, the causes and consequences of Kuleli Events, which was prevented during the thought phase, were emphasized. An attempt to be made to reach a conclusion by studying the court records of the detainees that how Kuleli Event was prevented from becoming operational.

METHOD:

As in other social sciences, especially in historical researches, text analysis of cases related court records, newspaper news of that period, chronicles, Entries in encyclopedias, contemporary works and related written articles will be considered.

FINDINGS AND DISCUSSIONS:

As a result of the present research, it is understood based on the sources available at the time that the Kuleli Event was made by some people composed of military, Academia and writers for the purposing to prevent the wastage of state government, applications of Islamic orders and to prevent the waste of state treasury, some people composed of the group of the province, the military and the clan. However, it is necessary to discuss how the claims are valid. This was because most of the issues claimed by the Kuleli detainees were actually implemented in the Ottoman state administration.

In the past, the rebellion was called the coup, and the countries were brought to a state where they could not be ruled, and then the administration of that country was seized. Those who were in power with Darbey were arrested or put to death by being released from their authorities. Dwarfs were usually carried out by violence, and those who opposed it were subjected to severe punishment.

In the Ottoman Empire, the sultans were killed by civilian managers and soldiers who were not satisfied with the situation, as if they had become a tradition. These events, which are a social phenomenon, have caused great devastation. The leading officials of the state, such as the sultans, grand viziers and viziers, were removed from office and taken away their duties and the administration was overtaken by the inexperienced people. Therefore, the cruel revolts and coup left a big impact on Turkish political life

It is also seen in the Kuleli Event that social events are not one-dimensional as we have just examined. The arrest of the suspects during the planning phase, of the attempted rebellion/coup attempt, was prevented without causing a major catastrophe. According to the statements of the members of the society, the planning was to remove and to kill the Sultan Abdulmecid, who politically was the head of the current administration, and replaced by Abdulaziz to throne and further to implement the religious basic principles of Islam and also to avoid large losses in the state treasury. However, the plan of detainees of Kuleli against the Ottoman Palace and Ottoman administration can never be seen as legitimate. Because if they did, it could have caused deaths or injuries of many people and also to cause the political failure of the state, that would worsen the economy, and to give opportunity for the external forces to find a suitable time to realize their demands on the Ottoman Empire.

Keywords: Kuleli, AbdulMajid, Shaykh Ahmad, Tanzimat, Edict Reform, Coup.

GİRİŞ

Tarih boyunca siyasetin var olmasıyla birlikte, yöneticiler hem yönetimlerinin daha sağlam zeminlere oturması hem de halkının daha iyi yönetilmesi için uygulamalarına yeni değerler ve sistemler katmaya çalışmışlardır. Bu uygulamalar bazen zorunluluktan bazen de gücü elinde bulunduran kişilerin kendi sistemini/gücünü ve geleceğini teminat altına almaktan kaynaklanmıştır. Tarihî süreç içerisinde de her çağda bir popüler sistem ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya çıkan bu sistemlere karşı da mutlaka bir muhalefet oluşmuştur.

Her dönemin popüler sistemi içerisinde çıkar çatışmalarının oluşmasıyla yönetimden memnun olmayan karşı gruplar ortaya çıkmıştır. Muhalefet denilen bu gruplar, sahip oldukları siyasî konumlarıyla silahlı güçleri ele geçirerek, yönetimi elinde bulunduranlara karşı çıkıp, onları iktidardan indirmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı da “*siyasî iktidarı beklenmedik ani ve şiddetli fizikî zora dayalı hareket ya da zor kullanma tehdidi ile yasalarda belirtilen veya normal kabul edilen usuller dışında el değiştirmesine*” darbe denilmiştir. (Demirel, 2011, 14) Devletlerin siyasî, sosyal ve ekonomik alanlarına büyük etki yapan darbeler, sosyal birer olaydır. Darbelerin ortaya çıkışını tek bir sebebe bağlamak doğru olmaz. Çünkü farklı sosyal ve siyasî olaylar ile birtakım etkenler birleşerek toplumda değişime ya da yıkıma sebep olan büyük hadiseleri meydana getirmişlerdir. (Erdoğan, 2006, 48)

Osmanlı Devleti'nde de memnuniyetsizliğin bir tezahürü olarak çok sayıda darbe/isyan girişimi olmuştur. Osmanlı'nın özellikle duraklama ve gerilemeye doğru gittiği dönemlerde, devletin kurtuluşu için ortaya çıkan değişim ve yenileşme hareketleri, bazı çevrelerin çıkarlarına ters düştüğü için darbelerle kesilmiştir. Hatta devletin geleceğini düşünerek yenilik yapmaya çalışan padişahlar, bu uğurda tahtlarından ve canlarından olmuşlardır. Devletin güçlü olduğu dönemlerden başlayarak, askerin yönetim üzerindeki etkisinin artmasıyla gün geçtikçe asker-bürokrasi ve siyaset ilişkisi, olması gereken sınırların dışına çıkmış, yasal olmayan usullerle mevcut yönetime karşı müdahaleler olmuş ve 19. yüzyıla gelindiğinde bu müdahaleler daha sık aralıklarla görülmeye başlanmıştır. Hatta günümüzde de demokrasi kültürünün gelişmediği toplumların en büyük problemlerinden birisini asker-sivil ilişkileri oluşturmuştur. Çünkü bu toplumlarda yönetimin nasıl olacağı konusunda gerek toplumda gerekse kamu kurumlarında birliktelik sağlanamamıştır. Bundan dolayı bu tür ülkelerde devlet yönetimi sarsıntılı bir görünüm sergilemiştir. (Akıncı, 2013, 40)

Yavuz Sultan Selim Anadolu'da Şia'nın yayılmacı politikasını önlemek amacıyla babasının yaşlılığını ve Safevî hükümdarı Şah İsmail'in doğudaki yayılmacı tehlikeli hareketlilerine tepki vermemesini gerekçe göstererek, başlattığı karşı hareketle iktidarı ele geçirmiştir (7 Safer 918/24 Nisan 1512). Bu dönemden sonra Osmanlı'da memnuniyetsizliğin bir göstergesi olarak darbe hareketleri gelenek haline gelmiş ve hatta Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir.¹

Osmanlı'da değişim ve yenileşmenin ana figürü III. Selim'dir. III. Selim, Avrupa'nın birçok alanda ilerlemesi üzerine hem ordu hem de bürokraside değişim ve yenileşmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda ıslahat fikirlerini zamanın anlayışına uygun bir biçimde ciddiyet ve kararlılıkla ele alarak, bozulmuş ve aksayan Osmanlı siyasî, askerî ve sosyal sistemlerini yeniden kurarak, devletin eski gücüne kavuşması için çalışmıştır. (Yücel-Sevim, 1992, IV/160-167) Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedîd adıyla askerî, idarî, ticarî, sosyal ve siyasî bir dizi ıslahat teşebbüslerine girişerek, devlet yapısına dinamiklik kazandırmıştır.² Ancak yeniliğe kapalı olup kendi düzenlerinin devam etmesini isteyen Yeniçeriler, Kabakçı Mustafa'nın öncülüğünde ayaklanarak 29 Mayıs 1807'de III. Selim'i tahttan indirmişler ve 4 Cemaziyevvel 1223/28 Temmuz 1808 tarihinde de öldürmüşlerdir.³

Osmanlıda değişimi başlatan Sultan ise II. Osman (Genç Osman) olmuştur. Osmanlı tahtına geçtikten sonra yapacağı ıslahat, asker ve ulema tarafından haber alınması üzerine II. Osman, askerlerin öncülüğünde başlatılan daha sonra ulemanın da katılımıyla güçlenen isyancılar tarafından Yedikule zindanlarına kapatılarak öldürülmüştür.⁴

Osmanlıda darbe girişimlerinin birisi de henüz planlama aşamasında iken, haber alınarak önlenen Kuleli Vakasıdır. Bu çalışmamızda hala gerçek mahiyeti anlaşılamamış olan bu hareketin tarihî arka planı üzerinde durarak sebep ve sonuçlarını ele almaya çalışacağız.

¹ 29 Ekim 1923 kurulan Türkiye Cumhuriyeti sivil-asker ilişkilerinde özellikle askerlerin olmaları gereken sınırları aşarak belli aralıklarla sivil yönetimlere müdahale ettikleri görülmüştür. 27 Mayıs 1960 yılında askeri cunta, halkın büyük çoğunluğu ile iktidara gelmiş olan Demokrat Parti hükümetini yıkarak, başbakan Adnan Menderes ile iki bakanını idam ettirmişlerdir. 12 Mart 1971 yılında da yine askerler tarafından dönemin başbakanı Süleyman Demirel hükümetine muhtıra verilmiştir. 12 Eylül 1980 yılında ise Genelkurmay Başkanı orgeneral Kenan Evren komutasında silahlı kuvvetler yönetime el koyarak siyasi parti başkanları başta olma üzere birçok parti yöneticilerini mahkûm etmişlerdir. 27 Şubat 1997'de ise askerlerin tahrikiyle sivil kurumlar tarafından "post-modern" denilen bir müdahale yapılmış, yine halkın desteğiyle iktidara gelmiş olan Necmettin Erbakan hükümeti iktidardan uzaklaştırılmıştır. Son olarak da 15 Temmuz 2016 yılında dinî referans aldığını iddia eden bir grubun silahlı kuvvetleri içindeki taraftarları vasıtasıyla bir darbe yapmak istediler, fakat halkın direnişiyle başaramamışlardır.

² III. Selim dönemi ıslahat hareketleri ilgili bkz. Editörlüğünü Seyfi Kenan'ın yaptığı *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. SELİM ve DÖNEMİ*, İslam Araştırmalar Merkezi, Ankara 2008; Ali Rıza Şimşek, *Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

³ Bkz. Tayyârzâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, III, 42-45; III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan *Ruznâme*, (nşr. Sema Arıkan), Ankara 1993; *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, (haz. Aysel Danacı Yıldız), İstanbul 2007; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara 1942; *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı cedid 1789-1807*, Ankara 1946; Ahmet Cevat Eren, *Selim III'ün Biyografisi*, İstanbul 1964; Yaşar Yücel-Ali Sevim, *age*, IV, 169-171.

⁴ II. Osman'ın hayatı, yapmaya çalıştığı ıslahatları ve ölümüyle ilgili bkz: Mustafa Sâfi, *Zübtetü't-Tevârih* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, II, 23-25; Hâlisî, *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1983; Hasan Bey-zâde Ahmed, *Tarih* (haz. Nezihi Aykut), Ankara 2004, III, 898, 921-950; Bosta-zâde Yahya Efendi, *Vak'a-i Sultan Osman Han*, Süleymaniye ktp. Halet Efendi, nr. 611; *II. Osman'ın Şehadeti* (nşr. Orhan Şaik Gökyay, Atsız Armağanı içinde), İstanbul 1976, s. 187-256; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatu'l-Ebrâr*, Bulak 1248, s. 534-549; Şevket Rado, "Nihadî tarihine Göre Genç Osman Faciası", *Hayat Tarih Mecmuası*, XIII/147, İstanbul 1977, s. 4-7; Feridun Emecen, "Osman II", *DİA*, XXXIII/453-456.

A. Osmanlı Devletini Kuleli Vak'asına Götüren Olaylar

17. yüzyıl itibarıyla duraklamaya ve 18. yüzyıldan itibaren de gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, gelişen dünyaya ayak uyduramayınca çağdaş dünyanın gerisinde kalmıştır. Dünyadaki olaylar karşısında hâkim güç olan Osmanlı, artık mahkûm duruma düşmüştür. Bahsi geçen zaman diliminde devlet, sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel alanlarda çağını aşamadığından birtakım iç ve dış meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan ilmiye sınıfının bozulması üzerine dünyaya ışık tutan, Avrupa'nın örnek aldığı liyakatli ve ehliyetli ilim adamları yetişmemiştir. Medreselerde müderrislerin ataması ehliyet, liyakat ve dirayet sırasına göre değil de adam kayırma yoluyla yapılmış, (Yılmaz, 1994, 31) bu durum devletin eğitim ve kültürüne zarar verdiği gibi teknoloji alanında gelişmesinin temeli olan sanayi ve endüstriyi de etkilemiştir. (Eren, İA, X/445)

Siyasî alanda da durum iç açıcı değildi. Özellikle Büyük Fransız İhtilali'nden sonra, Batılıların destekleriyle Osmanlı içerisindeki azınlıkların fitne çıkarmaları ve ayaklanmaları, Ruslarla savaşın devam etmesi yanında Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi bazı yöneticilerin devlete başkaldırması da, Osmanlıyı zor duruma sokmuştur. (Öztuna, 1983, VII/15-18; Yücel-Sevim, 1992, IV/228-237) Bunun üzerine merkezî otoriteyi güçlendirmek,⁵ geri kalmışlığı ortadan kaldırmak, yönetime tekrar dinamizm kazandırmak için yeni ıslahat hareketleri yapılırken, dış güçleri memnun etmek için de ülke içindeki azınlıklara Avrupa'da ortaya çıkan hürriyet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda yeni haklar verilmiştir.

Osmanlı yöneticileri azınlıkların haklarını korumak amacıyla Yılmaz Öztuna'nın dediği gibi bazı radikal reformlar yapmak zorunda kalmıştır. (Öztuna, 1983, VII/7-23) Bunların en önemlisi de II. Mahmud (1808-1839) tarafından hazırlayıp Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde okunarak hayata geçirilen Tanzimat Fermanıdır.⁶ Fakat Tanzimat'la hayata geçirilen bu ıslahat hareketi askerî alandan ziyade, azınlıklar başta olmak üzere toplum düzeni açısından bir yenilik arayışı idi. (Armaoğlu, 1972, 130) Bu durum devletin bünyesinde ciddi değişikliklerin olacağını, Tanzimat Fermanı'yla getirilen yenilikler, klasik ıslahatçıların yaptığı gibi bir restorasyon değil, yeni ve modern bir düzenlemeyi öngörüyordu. (Ortaylı, 1987, 80) Çünkü Tanzimat'la başlayan süreç, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda alışlagelenin dışında bir hareket olduğu için çatışmanın ve toplum kesimlerini etkileyen farklı duruşların ve dünya görüşlerinin yaşandığı önemli bir zaman dilimi olmuştu. (Demir, 2001, 333) Büyük Fransız ihtilalinin etkisiyle milletlerde uyanan eşitlik, hürriyet ve bağımsızlık düşüncesiyle, dünya siyasetinde büyük değişikliklerin yaşandığı bu dönem, ulus devletlerin ortaya çıktığı bir zaman sürecidir. (Demir, 2011, 333)

⁵ Merkezî otoriteyi güçlendirmek için yapılan en önemli gelişme 1826 yılında II. Mahmut tarafından "Vaka-yı Hayriyye" denilen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp yerine "Asâkir-i Mansûreyi Muhammediye" ordusunun kurulması olmuştur. Bununla ilgili bkz. *Yeni Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmet Dâniş Bey ve Eserleri* (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994; Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim: 1773-1826*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009; Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye", *DİA*, III/457-458; Kemal Beydilli, "Vak'a-i Hayriyye", *DİA*, XXXII/454457.

⁶ Tanzimat'la ortaya çıkan değişimler için bkz; Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul ts., VI, 3137-3146; Yılmaz Öztuna, *age*, VII, 23-25; Mehmet Aktel, "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta 1998, S. 3, s. 177-184; Gazi Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları (1856-176)*, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005; Musa Gümüş, "Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig*, Konya 2008, S. 47, s. 215-240.

Aslında Tanzimat'la yapılan ıslahat hareketlerinin ilan edilip, hayata geçirilmesiyle birlikte büyüyen ve güçlenen Batı devletlerinin karşısında kaybedilen topraklar ve siyasi itibarın tekrar kazanılması düşüncesi vardı. Ayrıca Tanzimat'ı ilan eden yöneticilerde zaruretten dolayı büyük devletlerin hoşgörüsünü kazanma düşüncesi olduğu, azınlıklara verilen haklardan belli oluyordu. (Yılmaz, 1994, 34) Ancak bu durum devlet içinde aslı unsurlar arasında kaygıyla takip ediliyor ve devletin şeriatın uzaklaşacağı endişesini de beraberinde getiriyordu.

Kırım Savaşı (1853-1856) (Kutay, ts., VI/3323-3335; Öztuna, 1983, VII/42-45) ve ardından imzalanan Islahat Fermanı⁷ ile Osmanlı hem dış dünyada prestij kaybederken hem de içte gelişmeye direnenler tarafından eleştirilmeye başlanmıştı. Özellikle gayrimüslimlere verilen haklar sonucunda Osmanlı yönetimi hedef tahtasına oturtulmuştu. Dolayısıyla devlet, siyasî ve askerî alanlarda Avrupa devletleri ve Rusya karşısında başarısız olmuş, dış dünyanın baskısıyla da büyük tavizler vermek zorunda kalmıştır. Gerek devletin içine düştüğü malî problemler ve gerekse Islahat Fermanı'nın genel olarak gayr-i Müslim tebaaya getirdiği haklar, özellikle Sultan Abdülmecid'e karşı bir muhalefet oluşturmuştu.⁸ Padişaha ve hükümete karşı var olan muhalefet, 1856 Islahat Fermanı ile belirgin hale geldi. Devletin başkentinde oluşan bu muhalefet fikri yavaş yavaş fiile dökülmeye başladı. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan muhtelif zümrelerden bazı kişiler aynı amaç doğrultusunda birleştiler. (Düzen, 2015, 1)

1839 Tanzimat süreci ile başlayan yıllarda Osmanlı toprakları içinde dış güçlerin ve azınlıkların meydana getirdiği karışıklıklar ve iktisadî bunalım ile birlikte siyasî kargaşaya, devlet adamlarının yetersiz ve kayıtsız kalmaları neticesinde onlara karşı tepki odakları oluşmaya başlamıştı. (Ö. F. Yılmaz, 2016, V/418) 1856 yılından itibaren fikrî çerçevesi çizilen muhalefet hareketleri yönetime karşı harekete geçmeye çalışmışlardı. Osmanlıda II. Mahmut ve Abdülmecid dönemlerinde ıslahatlara özellikle de yabancılara verilen haklara tahammül edemeyen ilk muhalefet hareketinin eldeki mevcut verilere göre Kuleli Vak'ası olduğu görülmektedir.

B. Kuleli Vakası

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan süreçte yapılan ıslahatlara ve azınlıklara verilen haklara ilk tepki olarak ortaya çıkan Kuleli Vak'ası'dır.⁹ Vak'anın ortaya çıkışı, gelişimi ve deşifre

⁷ Islahat Fermanı ve değerlendirmeleri hususunda bkz. Muharrem Balcı, "Tanzimat'tan Günümüze Islah – Resepsiyon ve Uyum Çalışmalarının Tahlili", *Umran Dergisi*, İstanbul 2001; Gazi Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları (1856-176)*, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005; Gazi Erdem, "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermanı'na Yeniden Bir Bakış", *AÜİFD*, Ankara 2010, S. 51:1, s. 327-348;

⁸ Saltanatının son yıllarında Abdülmecid hem padişah hem de halife olarak çok yıpranmıştı. Halk kendisinden ve hükümetten memnun değildi. Osmanlıda devlet sistemini ayakta tutan gelenekleri değiştirerek yapılan ıslahat hareketlerinden beklenen olumlu sonuç ortaya çıkmamıştır. Toplum bünyesinde sağlam temellere dayandırılmayan ve geniş kimselere anlatılamayan bu ıslahatları sadece sınırlı sayıdaki yüksek memur sınıfı anlamaktaydı. Kırım savaşından sonra hayat pahalılığı artmış, devletin malî durumu iyice sarsılmış, halk fakru zaruret içerisinde iken, yüksek kesimde Batı tarzı hayat tarzlarının oluşturduğu lüks yaşam göze batmaya başlamıştı. Lüks yaşamın da dışarıdan alınan borç ile gelişmesi halkın saraya ve hükümete karşı güvenini iyice sarsmıştı. Buna ilave olarak büyük devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmaları ayrı bir şikâyet konusu olmuştur. Hatta İstanbul'daki camilerde görev yapan hocalar dahi hükümetin genel siyasetini açıktan açığa eleştiriyorlardı. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1954, VI, 95.

⁹ Kuleli Vak'ası ile ilgili olarak çok sınırlı çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda ortaya koyulan düşünceler, müelliflerin içinde yaşadıkları dönemin konjonktürünü yansıtmaktadır. Ancak son dönemde yapılan çalışmaların daha objektif olduğu görülmektedir. Bu da bizi bilimsel ve tarafsız tarihçilik adına sevindirmektedir. Ulaşılan belgelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda hadisenin aydınlatılması bilimsel tarihçiliğin büyük ivme kazandığı günümüzde büyük bir başarı olduğu kanaatindeyim. Kuleli Olayı ile ilgili olarak bkz. Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, TTK. Yayınları, Ankara 1937; Y. A. Pedrosyan, "1859 Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye'deki Yerine Dair", *BELLETEREN*, Ankara 1969, C. 33, S. 129-130; Cemal Kutay, "Mahiyeti Hala Meçhul Bir İsyan Hareketi Kuleli Vak'ası", *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul ts., VI, 3362-3384; Zekeriya Türkmen, "Kuleli Vakası", *DİA*,

oluşunu dönemin gazeteleri, yazarları ve daha sonraki dönemdeki yazılar doğrultusunda şöyle özetleyebiliriz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, olayın Kuleli semti ile alakası yoktur. Vak'anın faillerinin Kuleli'de bulunan kışlada sorgulanmalarından dolayı tarihe Kuleli Vak'ası olarak geçmiştir.

Hadise, Osmanlı Devleti'nde 1959 Eylülünde Abdülmecid'in hükümdarlığının son yıllarında meydana gelmiş, ancak operasyonel olarak ortaya çıkamamış, sadece planlama aşamasında iken müdahale edilen bir isyan ve suikast hareketidir. Hareketin ortaya çıkarılmasından sonra devlet, gazeteler yoluyla bir beyanname yayınlayarak, hadiseyi halka ayrıntılı bilgi vermeden gizlilik kurallarına bağlı kalarak kendi zaviyesinden duyurmuştur. (Riedler, 2012, 32) Bundan dolayı halkın, darbe planının yapılma sebebi, amacı ve kimlerin ne derecede etkili olduğu hususunda bilgi sahibi olmadığı görülmektedir.

Gazeteye verilen bilgilere göre; asayiş ihlal niyetiyle bazı akılsız kişilerin bir cemiyet kurmak istedikleri haberi alınmıştır.¹⁰ Söz konusu gizli cemiyeti kurmaya cüret eden 40 kişi derhal yakalanarak Kuleli kışlasında hapsedilmiştir. Onlara gereken cezaların verilmesi için devletin ileri gelenlerinin oluşturduğu bir mahkeme kurulmuştur. Mahkeme heyeti Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa, Şeyhülislam Mehmet Sadettin Efendi, Serasker Rıza Paşa, Meclis-i Âl-i Tanzimat Reisi Mehmet Paşa, Meclis-i Vâla Reisi Yusuf Kamil Paşa ve Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Mustafa Zarif Paşa'dan oluşmuştur. Yapılan muhakeme ve sorgulamalar sonunda verilecek karar ile cemiyeti teşkil edenlerin isimleri, konumları ve görevleri daha sonra bildirilerek nasıl kişiler oldukları ortaya çıkacak denilmiştir.¹¹

Mahkeme heyetinin sorgulamaları neticesinde zanlılar hakkında verilen cezalar da aynı şekilde bir beyanname ile dönemin etkin ve yaygın olan gazeteleri tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bu beyannamede mahkeme heyetinin kararı kısaca şöyle belirtilmiştir. Devlet içerisinde üst düzey makam ve mevkide bulunan bazı şahısların saltanat aleyhinde fesat çıkarmak istedikleri ve bu amaçla gizli bir ittifak/cemiyet kurmak istedikleri 16 Safer 1276/14 Eylül 1859 tarihinde haber alınmıştır. Gizli cemiyet teşkil etmek için ittifaka dâhil olanlar bulundukları yerlerden birer ikişer alınarak Kuleli Kışlasına getirilerek hapsedilmiştir. Muhtemelen olayın geniş çevreler tarafından duyulmaması için hemen bir mahkeme heyeti oluşturularak tek tek (münferiden) ve yüz yüze (muvacehete) sorgulamaları yapılmıştır.

Zanlılar hakkında hazırlanan fezlekeler Bâbîâlî'de oluşturulan heyet tarafından büyük bir titizlikle okunup değerlendirilmiş ve cemiyetin üye sayısının kırk kişiye ulaştığı tespit edilmiştir. Cemiyetin reisinin Sultan Beyazıt Medresesinde ikamet eden Süleymaniyeli Şeyh Ahmed olduğu ve bu işe beş altı ay önce başladığı anlaşılmıştır. Şeyh Ahmed, cemiyete Rumeli'den dönen Ferik Çerkes Hüseyin Paşa, Cafer Dem Paşa, İmalat Meclis-i azasından Binbaşı Rasim Bey ve Tophane-i Âmire Ketebesinden Arif Bey'i de ittifaka dâhil etmiştir. Ayrıca bunların yardımıyla çeşitli halk sınıflarından önemli şahsiyetleri cemiyete dâhil etmeye muvaffak olduğu da belirtilmektedir.

Yapılan sorgulamalarda bunların gayelerinin halk arasında kanun ve nizamı bozarak, bir kargaşa çıkararak kan dökmek gibi kötü fiilleri yapmak düşüncesinde oldukları anlaşılmıştır. Bunu gerçekleştirmek için gerekli tedbirleri almalarının yanında kamuoyu oluşturmak adına da, vükelâ ve ulemeden bin kadar kişiyle irtibat kurarak ittifak içerisine girmişlerdir. Buna ilaveten amaçlarına

Ankara 2002, XXVI; Burak Onaran, "Kuleli Vak'ası Hakkında Başka Bir Araştırma", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 5 Bahar, İstanbul 2007; Cemal Düzen, *Kuleli Vak'ası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.

¹⁰ Olayla ilgili gazetelerde verilen bilgileri Cemal Kutay'ın *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi* adlı eserinden naklen alınmıştır.

¹¹ Ceride-i Havadis 24 safer 1276/22 Eylül 1859, sayı 953 (Cemal Kutay'dan naklen alınmıştır).

ulaşmada destek sağlamak için devlet içerisinde çok sayıda kişinin kendileri ile beraber olduğu yalan ve iftirasını yayma düşüncesinde oldukları belirtilmiştir.

Mahkeme heyeti, cemiyet üyelerini sorgulamaları sonucunda insanî değerlere aykırı fikir ve hareketlerde bulunduklarını kendi ikrar ve itiraflarından ortaya çıktığını da kayda almıştır. Diğer yandan yapmak istedikleri fikir ve hareketlerini teşvik etmek için her türlü riya ve yalanları ile şeriata aykırı olarak halkı, devlete isyana teşvik ettikleri görülmüştür. İşte bu büyük fesat şebekesi, fiillerini gerçekleştirmeden haber alınıp yakalanmıştır. Muhakeme sonucunda dini, devleti ve milletin mülkünü büyük bir şerhlerinden korumak için siyaseten idamları devletçe zaruri işlerden olduğu gazetede nakledilmiştir. Ancak cemiyet üyelerinin ittifaka girişi, katılımı ve darbe hakkındaki bilgileri aynı seviyede olmadığı da beyannameye ilave edilmiştir. Söz konusu gizli fesat cemiyetin asıl kurucusu Şeyh Ahmed'in yanında Hüseyin Paşa, Cafer Paşa, Arif Bey ve Rasim Bey'lerin de darbenin nasıl düzenleneceği hususunda cemiyet liderine yardım ettiklerinin anlaşıldığı ortaya konmuştur. Ancak bazı üyelerin ittifaka girişleri bilerek ya da bilmeyerek bazı aracı kişilerin muvafakatiyle olduğundan yaptıkları suçlar dört gruba ayrılmıştır.

Mahkeme heyeti tahkikatı, incelemeleri ve sorgulamaları hukuka uygun şekilde yaparak, Birince derecede olanlardan Cafer Dem kendisini denize atarak cezasını bulduğu, Şeyh Ahmed, Hüseyin Paşa, Arif Bey, Rasim Beylerin ise siyaseten idam olmalarına karar verildiği bildirilmiştir. İkinci derecede olan 13 kişinin müebbeden kürek, üçüncü ve dördüncü derecede bulunanlara da farklı farklı sürelerle hapis ve tart cezaları verilmesine karar verilmiştir. Ancak idama çarptırılanlar daha sonra padişahın şefkat ve merhameti sayesinde idam cezasının küreğe, kürek cezasının da kalebentliğe çevrildiği gazeteye verilen beyannameye açıklanmıştır.¹² Mahkemenin yaptığı sorgulamalar ve verdiği kararlar Ahmet Mithat Efendi tarafından kayda alınmıştır. (Ahmed Rasim, 1328-1330, IV/2011-2012)

Devlet tarafından resmî olarak gazetelere verilen beyannameye göre olayın neden yapılmak istendiği belirtilmemiştir. Sadece zanlıların saltanatta bulunan Abdülmecid'i indirmek için aleyhinde fitne ateşini yakmak istedikleri, bunu gerçekleştirmek düşüncesiyle halk arasında kargaşa çıkararak asayiş ve düzeni bozmak ve hatta kan dökmek amacıyla olduklarının anlaşıldığını bildiriliyor. Diğer yandan hedeflerine ulaşmak adına her türlü yalan, riya ve iftira yoluna da başvurdıkları anlaşılmaktadır.¹³

Kuleli Vak'ası hakkında devletin resmi bilgilendirmesi yanında dönemin kroniklerinde de bazı bilgiler bulunmaktadır. Darbe planlamasından on yıl sonra Namık Kemal bir gazetede imzasız olarak yazdığı bir makalede, dönemin Osmanlı hükümetinin adaletsiz olduğunu eleştirerek, Kuleli Vak'asını tutuklularının sorgulamaları, kurulan özel mahkeme tarafından gizli bir şekilde yapılmasının, Gülhane Hattıyla kabul edilen hukukî esaslara aykırı olduğunu söylemiştir.¹⁴

C. Kuleli Vak'asının Tarihî Arka Planı Hakkında Bazı Mülâhazalar

Ortaya çıkışından itibaren Kuleli Vak'ası ile ilgili kaynakları üç grupta değerlendirmek mümkündür. Birinci grubu, vaka ile ilgili Cumhuriyete kadar dönemin gazeteleri ile yerli ve yabancı müelliflerin yazdığı kaynaklar oluşturmaktadır. İkinci grup ise, darbe teşebbüsü için planlama yapan kişiler için hazırlanan fezleke ve mahkeme kayıtlarıdır. Bu kayıtlar gizli cemiyet üyelerinin tek tek ve çapraz sorgulamalarında verdikleri ve halen Osmanlı Arşivinde bulunan olayla ilgili en önemli

¹² Cedide-i Havadis, 21 Rebiülevle 1276/ 18 Ekim 1859, Sayı 961; Takvim-i Vekayi, 2Cemaziyeleevle 1276/27 Kasım 1859, Sayı 574 (Cemal Kutay'dan naklen alınmıştır).

¹³ Cedide-i Havadis, 21 Rebiülevle 1276/ 18 Ekim 1859, Sayı 961; Takvim-i Vekayi, 2Cemaziyeleevle 1276/27 Kasım 1859, Sayı 574. (Cemal Kutay'dan naklen alınmıştır).

¹⁴ Namık Kemal, Hürriyet, 18 Kanunusânî 1869, sayı 30.

belgelerdir. Üçüncü grubu ise Cumhuriyet döneminde yapılan araştırma, makale, ansiklopedi maddesi ve değerlendirmeler teşkil etmektedir. Söz konusu darbe planı, bu üç gruptaki yazarlar tarafından farklı olarak değerlendirilmiştir. Bunun sebebi ise, Kuleli ile ilgili görüş ortaya koyan, müellifin sahip olduğu ideoloji, kültürel çevre ve içinde yaşadığı konjonktürden etkilenmiş olmasıdır. Biz araştırmamızda gizli cemiyet üyelerinin sorgulamalarında verdikleri bilgiler ile hem kronik hem de daha sonraki dönemde yazarların yaptığı değerlendirmelerin satır aralarından hareketle itibar edilen bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Eldeki kaynaklara göre 1859 yılının Eylül ayında İstanbul'da olağan dışı bir hareketlilik görülmesi üzerine, Mirliva Hasan Paşa dönemin Mehmet Emin Ali Paşa hükümetine, padişah Abdülmecid aleyhinde gizli bir cemiyetin olduğunu ihbar etmiştir. Bunun üzerine Beyazıt Medresesi müderrislerinden Süleymaniyeli Şeyh Ahmed ile muhtelif rütbede subay, esnaf, medrese talebesi ve ulemadan bazı hocalardan oluşan bir grup, 17 Safer 1276/15 Eylül 1859 tarihinde Kılıç Ali Paşa Camii'ndeki toplantıda darbeyi planlarken tutuklanarak Kuleli Kışlası'na konulmuştur. (BOA, İ.DH. 445-1/29437, s. 6, Karar: 10) Bu sebeple Kuleli Vak'ası'nın hazırlık aşamasında iken haber alınıp etkisiz hale getirilmesinden dolayı operasyonel bir hareket olmadığı görülmektedir.

Hadiseyi yayınlayan dönemin gazeteleri, darbe planıyla ilgili sadece hükümetin verdiği bilgileri aktararak “*ika-ı fitne ve fesat kastıyla*” “*ihlal-i asayiş*” ve “*şeriat-ı garranın hilafına*” diyerek devlete karşı bir isyan olduğunu belirtirken,¹⁵ Namık Kemal Hürriyet gazetesinde yazdığı bir makalede hürriyet mücadelesi olarak değerlendirmiştir. Hatta darbe girişiminde bulunanların yargılama şeklinin Gülhane Hattına aykırı olduğunu iddia ederek, hem mahkeme heyetini hem de dönemin yöneticilerini eleştirmiştir. Namık Kemal daha da ileri giderek darbenin sadece düşünce aşamasında iken etkisiz hale getirilmesiyle cemiyet üyelerine verilen cezaların ağır olduğunu söylemiştir.¹⁶

Türkçe yayınlanan eserlerde Kuleli Vak'ası'ndan ilk bahseden müellif olan ve zanlıların mahkeme kayıtlarını tutan Ahmet Mithat Efendi ise, bir eserinde (Ahmet Mithat Efendi, 1294/1877-1878, 74-75) söz konusu cemiyetin, devletin o dönemdeki icraatlarını beğenmeyerek, kabul edilmesi mümkün olmayan kötülüklerin ortaya çıktığı iddiasıyla cemiyet üyelerinin, bunları ıslah ve izale etmek için, devlete karşı yanlış bir düşünceye kapılarak darbe planı yaptıklarını aktarmaktadır. (Ahmet Mithat Efendi, 1294/1877-78, 74-75) Ahmed Mithat Efendi başka bir eserinde (Ahmet Mithat Efendi, 1298/1880-1881, 548-549) gizli cemiyetin çıkış sebebini, devletin Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla gayrimüslimlere verilen haklarla, Kırım savaşını kaybetmesiyle devletin büyük bir siyasi ve malî yıkıma uğramasına bağlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu grubun, hem devletin genel politikasından hem de Tanzimat'la yapılan yenileşmeden memnun olmayarak gizli bir cemiyet kurarak, yönetime karşı harekete geçtiklerini, ancak planlarını hayata geçiremeden yakalandıklarını nakletmektedir. (Ahmet Mithat Efendi, 1298/1880-81, 548-549)

Kuleli Vak'ası'nı geniş bir şekilde ilk defa ele alan Avrupalı yazar Engelhardt ise,¹⁷ daha farklı bir değerlendirme yapmaktadır. O, Osmanlıda orduda başlayarak devletin yüksek tabakasının da dâhil olduğu ve ulema tarafından desteklenen bir inkılâp rüzgârı estiğini, buna mukabil bazı mutaassıpların İslam dinini Avrupalıların müdahalesinden kurtarmak için Kafkasyalı bir asker olan Hüseyin Paşanın idaresi altında gizli bir cemiyeti kurduğunu, ancak uzun süre gizli kalamayarak

¹⁵ Bkz. Cedide-i Havadis, 21 Rebiülevvel 1276/ 18 Ekim 1859, Sayı 961; Takvim-i Vekayi, 2 Cemaziyeeleel 1276/27 Kasım 1859, Sayı 574.

¹⁶ Namık Kemal, Hürriyet, 18 Kanunusânî 1869, sayı 30.

¹⁷ Eserin girişine bakıldığında 1882 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu eser daha sonra Ali Reşat tarafından *Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Aliyye'nin Tarih-i Islahatı* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve 1328/1910-1911 yılında Kanaat kütüphanesi tarafından yayınlanmıştır. (Bkz. Cemal Kutay, VI, 3368)

hareketin başarısızlıkla neticelendiğini belirtmektedir. (Engelhardt, 1328/1910-11, 139-140) Fakat Cemal Kutay Engelhardt'ın, Osmanlıda inkılâp rüzgârının estiği ve toplum tabakalarının büyük kesiminde bu inkılâbın kabul gördüğü fikirlerini destekleyecek belgeler mevcut olmadığından görüşlerinin tarihi açıdan itibar edilemeyeceğini söylemektedir. (Kutay, ts., VI/3370) Vak'a ile ilgili daha sonraki dönemlerde Osmanlı ve yabancı müellifler tarafından birçok yazı kaleme alınmıştır. Ancak onların değerlendirilmesi makalenin sınırlarını aşacağından bunlarla yetiniyoruz.¹⁸

Macar şarkiyatçı Arminius Vambery'e atfedilen bir yazıda o, Kuleli Vak'ası'nın sadece Osmanlı'da meşrutiyet talebi tarihi çerçevesinde ele aldığını, bununla da kalmayarak aynı zamanda hadisenin, Türkiye'deki inkılâp hareketleri için bir milat olduğunu belirtir.¹⁹ Burak Onaran Kuleli Vak'ası'na bu bakışın Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettiğini söylemektedir. (Onaran, 2007, 10) Yusuf Akçura da Kuleli Vak'ası'nın önemi üzerinde dururken, ilerleyen yıllarda Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler ismiyle ortaya çıkan Osmanlı tarihinin en son devresine kadar çok etkili olan unsurların bir nevi başlangıcı olduğunu kabul etmektedir. (Akçuraoğlu, 1933, 51)

Kuleli Vak'ası'nın değerlendirilmesinde bazı müelliflerin içinde yaşadıkları dönemin siyasi bakışından kendilerini azade edemediklerini belirten Burak Onaran, yukarıda belirttiğimiz "Kuleli ile ilgili görüş ortaya koyan, müelliflerin sahip oldukları ideoloji, kültürel çevre ve içinde yaşadıkları konjonktürden etkilenmişler" diye ifade ettiğimiz düşüncemize destek vermektedir. Bunun için de Türk Tarih Kurumu başkanlığı yapmış olan Yusuf Akçura ile Uluğ İğdemir'in, Kuleli Vak'asını değerlendirmesini örnek vermektedir. Onaran ismi geçen müelliflerin yeni devletin (Türkiye Cumhuriyeti'nin) konjonktürel siyasî talepleriyle tamamen uyum içinde olduklarını ortaya koymaktadır. (Onaran, 2007, 10) Kuleli Vak'ası'nın meşrutiyet talebiyle yapıldığı düşüncesi, Uluğ İğdemir'in önce bir makale daha sonra da Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkan *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma* adlı eseriyle nihayete ermiştir. (İğdemir, 1937, 38; Onaran, 2007, 10) Burak Onaran, İğdemir'in kitabında düşünce aşamasında iken önlenen başarısız bir darbe girişimini, yeni bir belgeden edindiği bilgilerle, Cumhuriyetin siyasî ihtiyaçlarına uyumlu bir şekilde ele aldığını, Kuleli Vak'ası'nın "ilerici", meşrutiyet talep eden bir darbe hareketi olmayıp, ulemanın başını çektiği tamamen "gerici" bir isyan girişimi olarak nitelediğini belirtmektedir. (İğdemir, 1937, 38; Onaran, 2007, 10)

Kuleli Vak'ası ile ilgili belge olarak en önemli kaynak ise gizli cemiyet üyelerinin mahkeme tarafından yapılan istintaklarıdır. Hala Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bu fezleke ve sorgulama tutanakları²⁰ hadisenin sebebi, amacı ve sonuçları hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu

¹⁸ Kuleli Vak'ası ile ilgili diğer yayınlar; Arminius Vambery, *Türkiye, Bugün ve Önceki Kırk Yıl*, Paris 1898; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirati Hakikat*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1326/1908. I, 20; Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul Kütüphanesi 1328-1330/1910-1912, IV, 211-212; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340/1921.

¹⁹ Arminius Vambery, "Osmanlı Hükümeti Meşrutasının İstikbali", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 3 Haziran 1909, sayı 4. (Cemal Kutay'dan naklen alınmıştır.)

²⁰ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Kuleli Vak'asıyla ilgili belgeler dijital olarak tarafıma verilmiştir. Ancak orijinal defteri göremediğim için, söz konusu defterle ilgili bilgileri Cemal Kutay'ın tespitlerine göre vermeye çalışacağım. "*Üstünde Mühimme-i Mektum, min evaili Rebiülevvel 1276 Yazılı bir etiket bulunan defter 25X35 cm büyüklüğünde, vişne renkli maroken ciltlidir.*" Kuleli Vak'asıyla irtibatlı olan kişilerle ilgili 28 Safer 1276 (26 Eylül 1859) tarihli bir tezkere ve 41 kişinin sorgulama kayıtlarını muhtevi 240 sayfadan oluşan bu defter 6'dan 22. sayfaya kadar Kuleli Vak'asına ait kararlar, irade suretleri, mücrimin cetvellerini oluşturmaktadır. (Bkz. Cemal Kutay, VI, 3378) Benim elde ettiğim belgeler BOA İ. DH. 445-1/29437 numaralı iken, bazı araştırmacıların verdiği bilgilere göre defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin İ.DH. Fonunda 443/29258 numaralı dosyada kataloglanmış şekilde bulunmaktadır. (Burak Onaran, s. 12) Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünden elde ettiğimiz bu belgeler aslında olayın sebepleri, amacı ve sonuçları hakkında yeterli bilgi vermektedir.

istintaklardan hareket ederek Vak'anın yapılmasına sebep gösterilen hususları tespit etmeye çalışacağız.

Dosyada bulunan tutuklu 41 kişinin 24 defter halindeki istintaknamelerinde, darbecilerin amaçları, planları ve bir araya gelme sebep ve şekilleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Tutukluların tek tek ya da yüzleştirme ile yapılan sorgulamaları neticesinde darbe planının amacı ortaya çıkmaktadır. Özellikle cemiyetin beyin takımının verdiği bilgilerle onların amacının, kötü gidişata sebep olan mevcut padişahı indirerek yerine Abdülaziz'i getirmek olduğu anlaşıyor. İstintaknamelerin içeriği üzerinde fazla durmadan, özellikle Kuleli Vak'ası'nın mürettepleri olarak bilinen ve mahkeme sonucunda gizli cemiyetin birinci derecede sorumlusu kabul edilen Şeyh Ahmed, Ferik Cerkes Hüseyin Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Arif Bey'in ifadeleri doğrultusunda bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Süleymaniyeli Şeyh Ahmed, cemiyete taraftar olan kişilerden daha önceden belirlediği metin üzerinden söz almıştır.²¹ Sorgulamalara göre Şeyh Ahmed'in "icrâ-i şeriat", "İslahat Fermanı'nın gayr-i Müslimler üzerine çok yönlü haklar verilmesine" karşı çıkmak ve Hüseyin Dem Paşa'nın da, "beytü'l-malın israfına mani olmak"²² için harekete geçtikleri ortaya çıkmaktadır. (BOA, Şeyh Ahmet, No: 1, 5b) Hatta İslahat Fermanı'nın yayınlanması Şeyh Ahmet'in nazarında bir itibar teşkil etmemesi yanında onu devlete karşı soğutmuştur. Nitekim bu ferman sadece Şeyh Ahmet ve dolayısıyla Müslüman tebaa üzerinde değil, gayr-i Müslim tebaa üzerinde olumlu bir intiba bırakmamıştı. (Düzen, 2015, 28)

Diğer yandan cemiyetin lider kadrosundan Şeyh Ahmed ile Hüseyin Daim Paşa'nın Sultan'a asla suikast yapma niyetinde olmadıklarını inkâr etmelerine rağmen, Kuleli tutuklularından Arif Bey başta olmak üzere diğer üyeler, ifadelerinde Sultana suikast hazırlığı içinde olduklarını anlatmışlardır. (BOA, Arif Bey, No: 5, 4a)

Yine Kuleli tutuklularından Arif Bey'in ifadesinden, kararlaştırılan isyan gününde yapılan planlar arasında, köprüler tutulacak ve telgraf telleri kesileceği anlaşılmaktadır.²³ Arif Bey'in ifadelerine göre yapılan planlamada büyük sayıda isyancı kitlesine ihtiyaç duyulduğu, bu doğrultuda yirmi bin müridi olduğu söylenen Şeyh Feyzullah'tan en az bin kişilik bir destek alınacağı hesaplanmıştır. (BOA, Arif Bey, 8b) Ayrıca diğer tutukluların ifadelerine göre de on beş bin askerin İstanbul yakınlarına getirildiği anlaşılmaktadır.²⁴

²¹ Şey Ahmed cemiyete girenlerden, "قيلت العهد الذي بيني وبين الشيخ أحمد السليمانى وأنا المعاهد الغداء" "Süleymaniyeli Şeyh Ahmed ile aramızdaki ahdi kabul ettim ve ben muahid fedaiyim." İbaresini yazılı taahhütname almıştır. (Bkz. Cemal Kutay'dan naklen s. 3379)

²² "icra-ı şeriat" teması kadar "Beyt-ül malın israfı" teması da sıklıkla karşılaşılan bir klişedir. Genç Osman'ın katliyle biten ayaklanmanın başlarında Şeyhülislam Esad Efendi'den istenen fetva da, beyt-ül malı telef ve fesada sebep olanlar hakkında ne lazım geleceği sorularak alınır (*Naima Tarihi*, cilt II, Zuhuri Danışman (çev.), Bahar Matbaası, 1968, 5.765). Yeni Osmanlıların Abdülaziz'e muhalefetlerinde de Beyt-ül malın israfı teması temel bir eleştiri noktasıdır. Eleştiriler *Hürriyet* gazetesinde -hem Namık Kemal'in ve hem de Ziya Paşa'nın idaresi altındaki dönemlerinde- Bab-ı Ali'ye, Mehmed Emin Beyin Hüseyin Vasfi Paşa ile beraber, Cenevre'de yayımladığı *inkılâp* gazetesinde ise doğrudan sultana yöneliktir. (Burak Onaran'dan naklen, s. 17)

²³ "evvelen sefaretlere bir ilanât ve patrikhanelere bir ilanât ve ahaliye birer ilanât yazmak ve telgraf tellerini koparmak ve köprüleri zabt etmek ve buralara kimse gitmesin deyu ve kâffe-i memalike evamir neşr etmek bunları birer birer kağıt üzerine kayıd edib..." (BOA, Arif Bey, No: 5, s. 4b.)

²⁴ 7-8-9-12-24-30-33-34-35-36-39-40 numaralı hükümlülerin istintaknamelerinin bulunduğu dener içinde Kalib Hurşid Efendi'nin istintakı, s. 4 b ve yine aynı dener içinde Topçu Binbaşı Ali'nin istintakı s. 17a..

Bu duruma göre tutukluların ifadelerini bir araya getirdiğimizde isyan günü harekete geçirmeyi hedefledikleri kitlenin sayısı on bin ila otuz bin kişi arasında olması hedeflenmiştir. Verilen rakamlar ilk bakışta hayal ürünü gibi gözükse de bizzat cemiyet üyelerinin ifadesinde yer alması sebebiyle gerçek olabilir. (Onaran, 2007, 16)

Burak Onaran, Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim, Binbaşı Ali ve Binbaşı İsmail gibi yüksek rütbeli subayların emirlerindeki askerleri isyan gününde kullanmaya çalışacakları; şeyhler ve medrese hocalarının da öğrenci ve müritlerini isyana davet etmeyi üstlenmelerini öngördükleri planı yapılmıştır.²⁵

Hadisenin planlanması sırasında elde edilen bilgilere göre öncelikle şunu söyleyebiliriz. Osmanlı'da çeşitli dönemlerde yeniliklere ve devlet adamlarının icraatlarına, çıkarlarına ters düşen ve gelişmeyi istemeyen kişiler tarafından karşı çıkmıştır. Bunun sebebi de tarihi bir gerçekten kaynaklanmaktadır. Bu gerçeğe göre, insanlık sahip olduğu geleneğin esiri olmasından dolayı, temelde de muhafazakâr olduğu için sürekli yenilenmeye/yeniliğe karşı çıkmıştır. Hâlbuki insanın, hayatın bir tekâmül olmasından dolayı, zekâ ve vicdaniyla kendisi için faydalı olan yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yardımcı olması gerekirken birçok insan buna muhalefet etmiştir. (Filibeli, 1326, 1/3)

Osmanlı hükümetinin resmî kayıtlarına göre Kuleli hareketi, “*ika-i fitne ve fesat kastıyla, beynelahali bir arbeye çıkarıp kavanîn ve nizamat-ı bozmak ve sefki dima etmek*” amacıyla “*şerat-ı garranın tamamıyla hilafına olarak beynelenam fitne çıkarmak*” denilerek yapılan planlamanın İslam şeriatına aykırı olduğu belirtilmiştir.²⁶ Tutukluların mahkeme tutanaklarının kâtibi olan Ahmed Mithat Efendi ise hareketin esasının sırf evham ve hayalden ibaret olduğunu söylerken, bu kişilerin devletin o zamanki gidişatını beğenmediklerinden dolayı planlama yaptıklarını aktarmaktadır. (Ahmet Mithat Efendi, 1294, 74-75) Engelhardt ise “bazı kişilerin İslam’ı Avrupa müdahalesinden kurtarma” fikrinde (Engelhardt, 1328, 139-140) olduklarını söylerken birçok müellif bunun kaynak vermediği için düşüncelerinin güvenilir olmadığını bildirmektedir. (Kutay, ts., VI/3370)

Ebüzziya Tevfik Bey ise maksadın meşrutiyet talebi değil, Abdülmecid döneminin sefahat ve israfına son vererek, Abdülazizi’i tahta geçirmek olduğunu bildirmektedir. (Kutay, ts., VI/3371) Abdurrahman Şeref ise azınlıkta olan bir cemiyetin hareketinin devlete değil sadece Abdülmecid’in şahsına olduğunu söylerken, söz konusu cemiyetin amacını ne olduğunu ortaya koymamıştır. (Abdurrahman Şeref, 1340, 172) Cumhuriyet dönemi müelliflerinden olan Yusuf Akçura da hadiseyi bir meşrutiyet arayışı olarak ele alarak daha sonraki tarihlerde ortaya çıkan Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler hareketine ilham olduğunu belirtmektedir. (Akçuraoğlu, 1933, 51-52)

Cemiyetin lideri Şeyh Ahmet’in mahkemedeki ifadelerine göre gizli cemiyeti, Tanzimat ve Islahat fermanıyla Osmanlı bünyesinde bulunan gayrimüslimlere verilen hukuk önünde eşitliğin şeriata aykırı görmektedir. Şeriatın emirlerinin tekrar hayata geçirilmesi ve yöneticilerin de, şer’i şerife göre hareket etmeleri için cemiyeti kurduğu anlaşılmaktadır. (BOA, s. 2, Karar: 1) Hüseyin Daim Paşa ise, Şeyh Ahmet’in “*icra-i ahkâm-ı şer’iyye ve islahât-ı umur-ı umumiye için*” cemiyet teşkil ettiğini söylemesi üzerine planlamaya dâhil olduğunu ikrar etmiştir. (BOA, s. 2, Karar 2)

²⁵Müritler hesaba katılmaksızın, sadece sur içi İstanbul’unda bulunan medrese öğrencilerinin nüfuslarının dahi son derece ciddi sayılara ulaşacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Uriel Heyd’e göre 1830-40 yıllarında İstanbul’daki tahmini medrese öğrencisi sayısı yaklaşık beş bin kişidir. 1882 nüfus sayımına göreyse sur içi İstanbul’unda (yani medreselerin çoğunun bulunduğu Beyazıt, Fatih ve Cerrahpaşa’da) medrese öğrencilerinin toplam sayısı 5.490 kişidir ki bu da sur içi İstanbul’un toplam Müslüman erkek nüfusunun (72.836) %7,5’ine tekabül eder. Bkz. A. Hourakalani, P. Khory et M. C. Wilson (der.), i. BTouris, London - New York, 2004, s. 34-37 ve Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, The University of Wisconsin Press, 1985, s. 204. (Burak Onaran’dan naklen, s. 16)

²⁶Ceride-i Havadis, 21 Rebiülevvel 1276, S. 961.

Sinekli Medresesi talebesi olan Harputlu Bekir, ittifakın “*muhafaza-i şeriat*” ismini taşıdığını, (BOA, s. 6, Karar 10) aynı medreseden Mehmet de Şeyh Ahmet’in “*icra-i şeriat vesilesiyle halkı toplayıp Şeyh Şamil gibi bir cemiyet teşkil etmek*” (BOA, s. 6, Karar 11) istediğini beyan etmiştir.

Eldeki verileri özellikle de tutukluların verdiği ifadeleri göz önüne alarak Kuleli hadisesinin,²⁷ Osmanlı devletinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlayan süreçte, Tanzimat'ın ilan edilmesi ve Islahat Fermanı'nın imzalanmasına tepki olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu fermanlarda azınlıklara eşit vatandaşlık haklarının verilmesi, bazı çevrelerde endişe ile karşılanmış ve bunlara engel olmak için mevcut yönetime karşı harekete geçmişlerdir. Kuleli tutukluları, devletin hâkim gücünü ve aslî unsurunu oluşturan Müslüman Türklerin etkinliğini kaybetmemesi için yapılacak düzenlemelerin şer'i hükümlere göre yapılmasını talep etmek amacıyla oldukları ortaya çıkmaktadır.²⁸

Bazı müelliflerin Kuleli Vak'ası'nı gerici bir hareket olarak görmesi, onların hem bağlı olduğu ideolojiden kurutulamadığını hem de nesnel davranmadığının bir göstergesidir.²⁹ Osmanlı Devleti yaşadığı sürece sosyal, siyasî ve ekonomik hayat, Kur'an-ı Kerim ve hadisler doğrultusunda oluşan İslam Hukukunun kurallarına göre belirlenmiştir. Hatta Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Kanun-i Esasî'nin şer'i hükümlere ters düşmemesine özen gösterilmiştir. Dolayısıyla Kuleli hadisesini şeriat isteyenlerin bir hareketi olarak görmek Osmanlıyı tanımamak demektir.

²⁷ Kuleli Vak'asında 1 numaralı hüküm cemiyetin reisi Şeyh Ahmed'e aittir. Bu ana belgeye göre vakanın gelişimi şöyle tespit edebiliriz: “Kuleli Vak'ası'nı tertip edenlerin reisi 46 yaşında Irak'ın Süleymaniye şehrinde doğmuş olan şeyh Ahmet'tir. Gizli bir cemiyet kurularak padişaha suikast kurma düşüncesi önce Şeyh Ahmet'in zihninde oluşmuştur. Bazı müelliflerin dediği gibi Hüseyin Daim Paşa cemiyetin lideri değildir. (Cemal Kutay, VI, s. 3378) Yalnız Ferik rütbesinde olan Hüseyin Daim Paşa'nın nüfuzundan ve parasından faydalandığı için cemiyetin bir bakıma lideri durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Sorgulamalara göre Tophane kâtiplerinden Arif Bey, cemiyetin en faal azası olduğu görülüyor. Arif Bey, beyanname yazmak gibi yazı işlerini yürütmesinden dolayı cemiyetin genel kâtibi olarak nitelendirebiliriz. Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa'ya olayın duyulmasından 5-6 ay önce söz konusu cemiyeti kuracağını söylemiştir. Bunun üzerine cemiyete ilk girenler Hüseyin Daim ve Caferdem Paşalar, Arif ile Rasim Beylerdir. Beyin takımını oluşturan bu şahsiyetlerin delaletiyle ve teşvikleriyle cemiyetin üye sayısı artırılmıştır. Yapılan muhakemelere bakılırsa sayılarının 40 ile 50 arasında olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan cemiyet üyesi olan şeyhlerden Hazergratlı Şeyh Feyzullah Efendi'nin 1000, Kütahyalı Şeyh İsmail Efendi'nin de 6000 müridi ile yardımda bulunacakları Şeyh Ahmet'e vaat edilmiştir. (BOA, İ. DH. S. 9, Karar 22, 23) Şeyh Ahmet cemiyete girenlerden yazdığı bir metinle ahd almıştır. Cemiyet üyelerinin büyük kısmı, fedai denilen ve suikast yapabilecek kişilerden oluşuyordu. Cemiyetin oluşumu Mirliya Hasan Paşa tarafından hükümete ihbar edilmiştir. Tophane Mızıkâ Başçavuşu Erzurumlu Mehmet, Şeyh Ahmet'le görüşerek cemiyete dâhil olmuş ve daha sonra meseleyi Kolâğası Hasan Ağa'ya açmış, o da Mirliya Hasan Paşa'ya haber vermiştir. (BOA, s. 13, Karar 40) Hasan Paşa meseleden Arif Bey vasıtasıyla da haberdar olmuştur. Arif bey hasan Paşa'yı da cemiyete dâhil etmek istemiş, o da kabul ediyormuş gibi görünerek, cemiyetin durumunu Serasker Rıza Paşa'ya bildirmiştir. Bu durum Arif Bey'in ifadesinde de geçmektedir. (BOA, s. 3, karar 4)

²⁸ Abdülmecid'in vefatı ve Abdülaziz'in saltanata geçmesiyle İslamcılık akımının ortaya çıkması bu düşüncemizi desteklemektedir. Çünkü İslamcılık akımı, İslamî değerleri tekrar inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hâkim kılmayı temel amaç olarak almıştır. Buna paralel olarak Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis etmek İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlığının sebeplerini ortaya koyup, çözümler üretmek amacıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı aydınları tarafından *İslamcılık-İttihad-ı İslam* akımı ortaya çıkmıştır. (İslamcılık ile ilgili bkz; İsmail Kara, “II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İslamcılarının Halifelik Meselesine Bakışları”, *İslami Araştırmalar*, Bahar 1994, C. 7, S. 2; Abdunnasır Yiner, “Meşrutiyetten Cumhuriyete İslamcılık Düşüncesi”, *Köprü Dergisi*, İstanbul Yaz-Güz 1997, S. 59-60; İsmail Kara, “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslamiyat*, c. IV (Ekim-Aralık 2001), sayı 4)

²⁹ Bkz. Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, TTK. Yayınları, Ankara 1937.

Kuleli hareketinin diğer bir sebebi de devletin girdiği savaşları kaybetmesi özellikle Kırım Savaşı sonucunda, maliyenin iyice zayıflamasıdır. Malî olarak iyice zayıflayan devlet dışarıdan borç almak zorunda kalmıştır. Devletin ekonomik olarak zafiyet içerisinde olmasına rağmen, saray başta olmak üzere yönetimin yüksek mevkiinde bulunanların harcamalarında kısıtlamalar olmamış, savurganlık artmış ve bu harcamalar devlet hazinesine büyük yük getirmiştir. Kuleli tutuklularının sorgulamalarındaki ifadelerine bakıldığında bazılarının ısrarla söz konusu hususu vurguladıkları görülmektedir. Dolayısıyla bunu engellemek için de harekete geçtikleri anlaşılmaktadır. Zanlıların istintaklarına bakıldığında üç husus ortaya çıkmaktadır:

1. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla İslam Hukuku'nun merî hükümlerine aykırı olarak gayrimüslimlere çok fazla haklar verilerek eşit vatandaş haline getirilmesi.
2. Devlet, tekrar şer'i şerifin hükümlerini hayata geçirmesi.
3. Devlet yetkilileri iktisadî durumu göz önünde bulundurarak büyük harcamalardan ve israftan vazgeçerek, devlet hazinesine (beytü'l-mala) zarar verilmesi görülmektedir.

SONUÇ

Geçmişte isyan günümüzde darbe denilen olguyla, ülkeler yönetilemeyecek duruma getirilmiş ve ardından da o ülkenin ordusu yönetime el konulmuştur. Darbeyle iktidarda olanlar makamlarından indirilerek tutuklanmış ya da idam edilmiştir. Darbeler genellikle şiddet kullanılarak gerçekleştirilmiş, karşı çıkanlar ise ağır cezalar çarptırılmıştır.

Osmanlıda padişahlar, sanki bir gelenek haline gelmiş gibi, durumdan memnun olmayan sivil yöneticiler ve askerler tarafından tahttan indirilerek birçoğu öldürülmüştür. Sosyal bir olgu olan bu olaylar büyük yıkımlara sebep olmuştur. Padişahlar, sadrazamlar, vezirler gibi devletin ileri gelen ve birçoğuda başarılı olan yetkilileri, görevlerinden alınarak yönetim büyük oranda ehliyetsiz kişilerin eline geçmiştir. Bundan dolayı acımasızca yapılan darbeler Türk siyasi hayatında büyük izler bırakmıştır.

Sosyal olayların tek boyutlu olmadığı incelediğimiz Kuleli Vak'ası'nda da görülmektedir. Planlama aşamasında iken zanlıların tutuklanması, gerçekleştirmek istenilen bir isyan/darbe girişimi büyük bir felakete sebep olmadan önlenmiştir. Cemiyet üyelerinin ifadelerine göre yapılan planlama, siyasî olarak mevcut yönetimin başında olan Abdülmecid'i tahttan indirip öldürmek, yerine Abdülaziz'i tahtta geçirmek, dinî olarak İslam'ın temel esaslarının tekrar hayata geçmesini sağlamak, ekonomik olarak da devlette israfa son vererek devlet hazinesinin (beytü'l-malın) büyük kayıplara uğramasını önlemek olduğu iddiasıyla ortaya çıktıkları belirtilmiştir. Ancak Kuleli tutuklularının Osmanlı sarayına ve yönetimine karşı yaptıkları planlama hiçbir zaman meşru olarak görülemez. Çünkü eğer gerçekleştirmiş olsalardı, çok sayıda insanın ölümüne ya da yaralanmasına, devletin siyasî olarak zaafa uğramasına, ekonominin daha da kötüleşmesine ve dış güçlerin Osmanlı üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için uygun bir zaman bulmalarına sebep olabilirdi.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340/1921.
- Ahmed Mithat Efendi, “Devlet-i Osmaniye”, *Kâinat*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1298/1880-1881.
- Ahmed Mithat Efendi, *Üss-i İnkılâp*, Takvimhane-i Âmire, İstanbul 1294/1877-1878.
- Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul Kütüphanesi 1328-1330/1910-1912, IV.
- Ahmet Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul Kütüphanesi, 1328-1330, Birinci Baskı, IV.
- Akçuraoglu, Yusuf, *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1933.
- Akıncı, Abdulvahap, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E Muhtıra”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, C. 15, S. 2.
- Aktel, Mehmet, “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta 1998, S. 3.
- Ali Reşat *Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Aliyye’nin Tarih-i Islahatı*, 1328/1910-1911.
- Arıkan, Sema, *III. Selim’in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, (nşr. Sema Arıkan), Ankara 1993.
- Armaoglu, Fahir, *Siyasî Tarih*, Ankara 1972.
- Balcı, Muharrem, “Tanzimat’tan Günümüze Islah – Resepsiyon ve Uyum Çalışmalarının Tahlili”, *Umran Dergisi*, İstanbul 2001.
- Beydilli, Kemal, “Vak’a-i Hayriyye”, *DİA*, XXXXII/454-457.
- Bosta-zâde Yahya Efendi, *Vak’a-i Sultan Osman Han*, Süleymaniye ktp. Halet Efendi, nr. 611.
- Celalzâde Mustafa Çelebi, *Selimnâme*, (nşr. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Ankara 1990.
- Demir, Şerif, “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011.
- Demirel, Tanel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Düzen, Cem, *Kuleli Va’kası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.
- Emecen, Feridun, “Osman II”, *DİA*, XXXIII/453-456.
- Engelhardt, Edouard Philippe, *Türkiye ve Tanzimat*, Ter. Ali Reşad, İstanbul 1328/1910-1911.
- Erdem, Gazi, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış”, *AÜİFD*, Ankara 2010, S. 51:1.
- Erdem, Gazi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları (1856-176)*, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 7. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2006.
- Eren, A. Cevat, “III. Selim”, *İA*, C. X.
- Eren, Ahmet Cevat, *Selim III’ün Biyografisi*, İstanbul 1964.

- Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslam*, Hikmet Matbaası, Birinci baskı, Konstantiniye 1326, I.
- Gökyay, Orhan Şaik, *II. Osman'ın Şehadeti* (Atsız Armağanı içinde), İstanbul 1976.
- Gümüş, Musa, “Anayasal Meşrûî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, *Bilig*, Konya 2008, S. 47.
- Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 358, 363-421.
- Hâlisî, *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1983.
- Hasan Bey-zâde Ahmed, *Tarih* (haz. Nezih Aykut), Ankara 2004, III, 898, 921-950.
- İdrisî Bitlisî, *Selimşahname* (ter. Hicabi Kırlangıç), Ankara 2001.
- İğdemir, Uluğ, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, TTK. Yayınları, Ankara 1937.
- Kara, İsmail, “II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İslamcıların Halifelik Meselesine Bakışları”, *İslami Araştırmalar*, Bahar 1994, C. 7, S. 2.
- Kara, İsmail, “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât*, c. IV (Ekim-Aralık 2001), sayı 4.
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatu'l-Ebrâr*, Bulak 1248, s. 534-549.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara 1954, VI.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara 1942.
- Karpat, Kemal, *Ottoman Population 1830-1914*, The University of Wisconsin Press, 1985.
- Kenan, Seyfi, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. SELİM ve DÖNEMİ*, İslam Araştırmalar Merkezi, Ankara 2008.
- Kutay, Cemal, “Mahiyeti Hala Meçhul Bir İsyan Hareketi Kuleli Vak'ası”, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul ts., VI.
- Mahmud Celaledin Paşa, *Mirati Hakikat*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1326/1908.
- Mustafa Sâfi, *Zübtetü't-Tevârih* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, II, 23-25.
- Mutlu, Şamil, *Yeni Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmet Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994.
- Naima Tarihi*, cilt II, Çev. Zuhuri Danışman, Bahar Matbaası, 1968.
- Onaran, Burak, “Kuleli Vak'ası Hakkında Başka Bir Araştırma”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 5 Bahar, İstanbul 2007.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1987.
- Özcan, Abdulkadir, “Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye”, *DİA*, III/457-458.
- Öztuna, Yılmaz *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983,
- Pedrosyan, Y. A., “1859 Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye'deki Yerine Dair”, *BELLETEN*, Ankara 1969, C. 33, S. 129-130.
- Rado, Şevket, “Nihadî tarihine Göre Genç Osman Faciası”, *Hayat Tarih Mecmuası*, XIII/147, İstanbul 1977.
- Riedler, Florian, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşrutiyet*, İstanbul 2012.

- Şimşek, Ali Rıza, *Osmanlı Ordusunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.
- Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme*, Neş. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.
- Tayyârzâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, III.
- Türkmen, Zekeriya, “Kuleli Vakası”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI.
- Ünlü, Seyfeddin, “II. Osman”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, IV.
- Vambéry, Arminius, “Osmanlı Hükümeti Meşrutasının İstikbali”, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 3 Haziran 1909, sayı 4.
- Vambéry, Arminius, *Türkiye, Bugün ve Önceki Kırk Yıl*, Paris 1898.
- Yeşil, Fatih, *Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim: 1973-1826*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Yıldız, Aysel Danacı, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, İstanbul 2007.
- Yılmaz, Ömer Faruk, *Osmanlı Tarihi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, V.
- Yılmaz, Yasin, *Filibeli Ahmed Hilmi'nin Hayatı ve Tarihçiliği*, AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.
- Yiner, Abdunnasır, “Meşrutiyetten Cumhuriyete İslamcılık Düşüncesi”, *Köprü Dergisi*, İstanbul Yaz-Güz 1997, S. 59-60
- Yücel, Yaşar-Sevim, Ali *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, IV.

GAZETELER

- Ceride-i Havadis 24 safer 1276/22 Eylül 1859, sayı 953.
- Cedide-i Havadis, 21 Rebiülevvel 1276/ 18 Ekim 1859, Sayı 961.
- Namık Kemal, Hürriyet, 18 Kanunusâni 1869, sayı 30.
- Takvim-i Vekayi, 2Cemaziyeleevvel 1276/27 Kasım 1859, Sayı 574.

ARŞİV BELGELERİ

- BOA, İ. DH. s. 2, Karar 1.
- BOA, İ. DH. s. 2, Karar 2.
- BOA, İ. DH. s. 6, Karar 10.
- BOA, İ. DH. s. 6, Karar 11.
- BOA, İ. DH. S. 9, Karar 22, 23.
- BOA, İ. DH. s. 3, karar 4.
- BOA, İ. DH. s. 6, Karar: 10.
- BOA, İ. DH. Şeyh Ahmet, No:1, s. 5b.

BOA, İ. DH. Arif Bey, No:5. S. 4a.

BOA, İ. DH. Arif Bey, No: 5, s. 4b.